

УДК 339.924

ПРИРОДА ЛОГІЧНИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

**Н. М. Далевська, кандидат економічних наук.
Донецький національний технічний університет.**

© Далевська Н.М., 2013.

Стаття отримана редакцією 20.03.2013 р.

Вступ. Дослідження нерівноважних соціально-економічних систем з їхнім безпрецедентно складним переплетенням економічних, соціальних, політичних, технологічних виявів за умов глобальних перетворень висувають на перший план такі засоби та риси наукового аналізу, як нелінійність, поліваріантність, системність, полісемантичність та ін. Поширення такого підходу до розуміння транснаціональних тенденцій змінює саму структуру політично значущих інтересів акторів міжнародних відносин, відкриває можливості дослідження владних комунікацій, пов'язаних з розвитком людської особистості, її інтелектуального багатства, креативно-духовного потенціалу. Саме за таких умов постала нагальна потреба в розширенні засобів до розгляду всього розмаїття виявів економічних інтересів акторів міжнародних відносин з одночасним закладанням підґрунтя для міжнародної кооперації, проведення спільних наукових досліджень, трансферу технологій, підвищення стійкості світового економічного розвитку.

Серед класиків економічної думки найбільший внесок в осмислення проблем міжнародної політичної економії (МПЕ) зробили М. Алле, Л. Brentano, Т. Веблен, Ф. Енгельс, Р. Коммонс, Дж. М. Кейнс, М. Кондратьєв, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. С. Мілль, В. Парето, С. Подолинський, К. Поланьї, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, Я. Тінберген, А. Тойнбі, Й. Шумпетер та інші.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Дослідження О. Білоруса, О. Богомоллова, В. Будкіна, В. Бузгаліна, І. Валлерстайна, В. Іноземцева, Г. Колодко, А. Пороховського, М. Портера, А. Філіпенко, Г. Філюка та інших учених підтверджують, що світове господарство як органічна структура постійно еволюціонує. Адже оновлення структурних елементів світової системи господарства здійснюється на основі єдності творення і руйнування економічних зв'язків між акторами міжнародних відносин. Останнє особливо важливе, якщо взяти до уваги аналіз рушійних сил сучасного етапу глобального розвитку на методологічній основі МПЕ.

Дж. Аррігі, В. Базилевич, У. Бек, В. Геєць, В. Дементьєв, Р. Нурєєв, В. Тарасевич досить обґрунтовано розглядають еволюцію світогосподарських механізмів у напрямі підвищення ролі параметрів гнучкості, посилення значення неекономічних факторів у розвитку світової циклічної динаміки, становлення механізмів скоординованої глобальної антикризової політики, здійснюваної за прямої участі глобальних регулюючих інститутів. Проблема формування нової парадигми МПЕ розміщується саме в цій площині.

С. Амін, А. Гальчинський, А. Гриценко, Е. Девіс, М. Кастельс, В. Козюк, А. Колот, Ю. Пахомов, В. Сіденко, Т. Фрідман досліджують формування глобального інституційного середовища через узгодження суперечливих інтересів акторів міжнародних відносин. Ці суперечності у своїй основі виявляють суттєві зрушення у методології сучасної МПЕ.

Проте в площині теоретико-методологічних досліджень логічних форм та методів МПЕ залишилося чимало дискусійних питань. Зокрема, такими є питання про механізми самоорганізації світового господарства, підходи щодо усунення ресурсних обмежень світового економічного зростання, перерозподілу ресурсів і економічної влади.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження трансформаційних процесів створення органічного світового політико-економічного простору, обґрунтування напрямів подальшого розвитку логічних форм та методів міжнародної політичної економії.

Основний матеріал і результати дослідження. Дедалі глибші процеси глобалізації світової економіки, створення наднаціональних інститутів зрештою призводять до поступового втрачання державами контролю за механізмами відтворення власної соціальної структури. Ця тенденція вказує на принципову незабезпеченість та невизначеність «суб'єктності» сучасних державних утворень через залежність останніх від кон'юнктури глобального ринку. Наслідком цієї тенденції є зростання ускладнень, пов'язаних з дедалі більшою віртуалізацією економічних процесів, виникненням асиметрії між реальним і фінансовим секторами світового господарства та інформаційною невизначеністю джерел економічних ресурсів тощо.

Аналізуючи динаміку організаційних зв'язків у складних системах, що розвиваються, Є. Седов довів, що ефективне зростання різноманітності на верхньому рівні структурної ієрархії завжди оплачується обмеженням на попередніх рівнях, і навпаки – зростання різноманітності на нижчому рівні обертається руйнацією вищих рівнів [1]. Оскільки закон Є. Седова стосується систем будь-яких типів – природних, соціоприродних, соціальних тощо, то закон ієрархічних компенсацій відзначає саме відмінності світового економічного розвитку, продуктивно пов'язує поступальний розвиток із зростанням або, навпаки, з обмеженням розмаїтості. Це породжує прагнення відшукувати об'єктивні закони соціального впорядкування акторів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору.

За таких умов міжнародна політична економія стає важливим епістемологічним чинником сучасного наукового знання. Передусім це стосується апробування новітніх методів інтеграції природничо-наукового та соціогуманітарного знання за логікою світогосподарського розвитку. «Прогрес у наукових дослідженнях, – слушно зазначає із цього приводу Л. Матьє, – може бути досягнутий лишень об'єднаними зусиллями спеціалістів різних галузей знання; використовуючи та зіставляючи досягнення різних наук для розв'язання одного завдання, вони зуміють осягнути загальні закони світу» [2, с.16]. Це забезпечує МПЕ статут комплексної наукової дисципліни, що поєднує теоретико-фундаментальні й практично-прикладні напрями, зокрема в аспекті міждисциплінарних та інтегративних тенденцій розвитку міжнародних відносин.

Особливої актуальності набувають питання впорядкованості діяльності суб'єктів господарювання, які виявляються за допомогою нормативно-правової бази соціальної справедливості, солідарності, відповідальності та соціального партнерства акторів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Підставою для такого визначення можна вважати наявність основних системних параметрів, що властиві суспільству:

Саморегуляція. Соціальна система постійно коригує свою діяльність, ураховуючи зворотний вплив навколишнього середовища. Саморегуляція світової економічної системи відбувається під впливом механізмів соціального відтворення та розвитку її структури. Природно, що властивості розсіювання й мінімізації розсіювання ресурсів мають усі ієрархічні типи суспільних систем: окремо взята країна, регіональна, світова системи тощо. Разом з тим розвиток суспільної системи «світова економіка» відбувається циклічно з інтервалом приблизно в 70 років. Кожний цикл розвитку проходить через конфліктний (50 років) і безконфліктний (20 років) етапи, які реалізуються біфуркаційним та адаптаційним механізмами розвитку відповідно. На етапі діяння біфуркаційного механізму розвитку відбувається процес реструктуризації старих та формування нових зв'язків системи, що супроводжується зниженням кількісних показників розвитку. На етапі дії адаптаційного механізму розвиток відбувається безконфліктно і супроводжується стрибкоподібним зростанням кількісних показників [3, с. 63]. Кожний цикл розвитку відповідає одному стану системи. Кожний наступний стан системи має складнішу та ефективнішу, з економічної точки зору, структуру, ніж попередній, що й забезпечує цілісність системи в умовах певного середовища.

Концептуалізуючи глибокі зміни останніх десятиліть як «модернізацію суспільства», У. Бек та К. Лау стверджують, що «старі розрізнення і дихотомії зникають» і з'являються «нові правила гри» [4, с. 3].

Відкритість. Взаємодія соціальної системи з навколишнім середовищем (іншими соціальними системами, природою) відбувається шляхом обміну інформацією, енергією, речовиною, а між соціальними системами вона здійснюється у формі цілеспрямованої діяльності людей, що веде до перетворення природного та соціального середовища.

Зокрема, згідно з Е. Пестелем, збалансоване суспільство має створюватися на базі принципів організації живої природи, де підсистеми розвиваються не статично, а динамічно, постійно оновлюються, жодна підсистема не розвивається на шкоду іншим, а «прогресивні зміни в якійсь одній частині отримують реальний сенс лише тоді, коли їм відповідають прогресивні процеси в іншій» [5, с. 93–94].

Інформаційність. Людська діяльність заснована на інформаційних процесах, а багато з її видів неможливі без використання соціальної інформації, яка дає можливість кожному поколінню спиратися на досвід своїх попередників, діагностувати стан соціальних проблем, прогнозувати майбутній розвиток. Отже, йдеться про кореляцію домінуючого начала економіки, вихідною точкою якої стають гуманістичні цінності та орієнтири, про формування нової багатоструктурної за своїми функціональними характеристиками економіки, яка фокусується на антропологічному вимірі своїх результатів, економіки, в якій людина знаходить себе, відтворює себе не лише як суб'єкт, а й як об'єкт продукуючого процесу [6, с.10].

Детермінованість. У суспільному розвитку існує залежність наступних станів суспільства від попередніх. В. Цапф, поєднавши дослідження модернізації, якості життя і соціального забезпечення, продемонстрував різні можливі констеляції чинників [7, с. 241]. Властиві суспільству об'єктивні закони світобудови визначають лише загальний напрям, тенденції соціальних змін, а їхні конкретні форми, методи, темпи визначаються у «креативності та життєздатності інститутів» в поєднанні з індивідуальною і соціальною відповідальністю [8, с.17].

Отже, просторово-часова форма збалансованості світового економічного розвитку висвітлює необхідність пошуку подальших шляхів його еволюції, передбачає дослідження механізмів виникнення порядку з хаосу, з'ясування специфіки їх функціонування у процесі розкриття людських здібностей, задоволення об'єктивних потреб суспільної людини, яка розвивається. Більше того полюс взаємодії, на якому відбувається поєднання змісту, що покладається, з началом, яке покладається, утворює її суб'єкт [9, с. 58]. Важливо враховувати те, що в суб'єктній чи об'єктній ролі може виступати і системне утворення в цілому і його окремі елементи. Чергування суб'єктних і об'єктних визначень у світовій економічній системі відбувається тоді, коли має місце перехід дії (вихідної активності) в елемент змісту самого суб'єкта.

Таким чином, механізми саморегуляції й усталеності світового економічного розвитку є сукупністю інституціональних та організаційних структур світової системи, що ґрунтуються на об'єктивних та суб'єктивних чинниках суспільних процесів. За цих умов світовий економічний розвиток поляризує людину й природу і водночас забезпечує їх нерозривну єдність, зміцнює їх органічний зв'язок. Це й детермінує розуміння логічних форм та методів МПЕ, а саме:

– холізм. Згідно з його положеннями світом управляє процес творчої еволюції, створюючи нові цілісності. Це потребує створення єдиної основи ідентифікації соціального ладу в межах органічного світового політико-економічного простору, спираючись на які можна було б переосмислити місце людини в світобудові, критично проаналізувати пройдений шлях і зорієнтуватися в напрямках подальшого розвитку світової цивілізації;

– конструктивізм або міждисциплінарний простір природи знання. Світова економіка залишається дуже рухливою та дуже конкурентною, здатною до різких зрушень, що відбуваються слідом за змінами сутності й змісту необхідного знання [10, с. 95–97].

Отже, осягнення загальних законів світобудови під впливом метаекологічної парадигми робить недостатнім концентрацію дослідницьких наголосів лише на проблемі людини. Воно з необхідністю включає й знання про ієрархічність, упорядкованість основних цінностей, які є факторами світового економічного розвитку. Ось чому в сучасному науково-

дослідницькому процесі стає необхідним повернення до метафізичних аспектів людського буття. «Сучасна людина, – слушно зазначає В. Філатов, – не переживає світ як упорядкований та гармонійний ... Нашому світорозумінню бракує зримих, образних компонентів; нам є чужим уявлення про позалюдську природу, що наскрізь пронизана життєвими началами, цілями та цінностями... Наша картина світу є фрагментарною... Світ людської культури, в якому живе й діє людина, виявляється відстороненим від тієї позбавленої ціннісних вимірів картини безконечного всесвіту, яку відтворює природознавство» [11, с. 31]. Отже, природний світ може бути зрозумілим тільки в цілому, але не через окремі його частини. Звідси випливає необхідність глибокого всебічного аналізу причин протиріч між країнами світового політико-економічного простору щодо обсягів використання природних ресурсів та темпів економічного зростання, оцінки тенденцій глобальної екологічної політики в дослідженні взаємозв'язку міжнародної політики і міжнародної економіки;

– герменевтичний та структурний аналіз з вивченням системної інтеграції. Людська дія має розглядатися як системно-цілісний процес, у якому можуть бути виділені такі функціональні підсистеми: 1) спричиняюча, котру утворюють притаманні кожному суб'єкту діяльності потреби й інтереси; 2) ідеально-регулятивна, яку утворюють інформаційні механізми свідомості: цілі, програми, мотиви, стимули поведінки; 3) операціональна, що являє собою активність цілереалізації; 4) результативна, яку утворюють свідомо отримані чи стихійно утворені результати людської діяльності;

– когнітивний підхід до виникнення інтегрального поля владних відносин. Структурованість і дієвість інституцій влади засвідчує здобуття нею певного необхідного рівня легітимності. Легітимність – це завжди компроміс між бажаннями та можливостями акторів міжнародних відносин. Пошук цього компромісу лежить в основі процесу легітимації міжнародної влади;

– принцип універсалізації як критерій легітимації норм відповідальності акторів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору. Це означає, що будь-яка максима (правило) людської дії, а також емпіричні норми відповідальності тієї чи іншої спільноти, тієї чи іншої соціальної системи, а також наслідки виконання цих норм мають бути перевірені й легітимовані за допомогою трансцендентальної комунікації [12, с. 90];

– синергетичний підхід. Складність і динамізм систем синергетика характеризує як включеність у них різноманітних складників з їхньою множиною мінливих та всталених зв'язків, з їхньою довго- та короткотривалістю, з різним темпом розвитку певних локальних цивілізацій.

У синергетичних системах виявляє себе сила об'єднаності, спільної спрямованості, яка набуває форми непрямого управління: хаотично розрізнені, різноспрямовані процеси системи виявляються немовби «втягнутими», підпорядкованими цій об'єднувальній силі, захоплені в зону її дії. Такого роду укрупнене об'єднання, яке забезпечує особливу спрямованість процесу, Г. Хакен називає параметром порядку, підкреслює його значення для інтегральної характеристики всієї системи, для впорядкувального впливу на множину елементів нижчого рівня системи. Ця здатність упорядкувального впливу отримала у Г. Хакена назву «принцип підпорядкування» [13, с. 36–37].

– системно-теоретичний і функціональний аналіз соціальної інтеграції. В основі всіх господарських систем лежать об'єктивні закони світобудови, що формуються під впливом економічного, екологічного й соціального середовища і діють незалежно від волі та бажання людей. Багато процесів в економіці беруть свій початок в інших сферах, тому пошук генетичних основ аналізованих явищ слід вести, виходячи за рамки звичного економічного аналізу [14, с.151]. Варто враховувати, що кожний із суб'єктів світового господарства має свої особливості адаптації до міжсистемних трансформацій, різну структуру та тривалість циклів свого розвитку. Саме системно-теоретичний і функціональний аналіз соціальної інтеграції дає можливість розробити систему критеріїв ідентифікації різних фаз циклів розвитку локальних цивілізацій, визначити тенденції розвитку міжнародних відносин у контексті органічного світового економічного розвитку.

Зрозуміло, цей методологічний інструментарій потрібно доповнювати й удосконалювати. Особливого розгляду підлягають у цьому випадку наслідки

трансформаційних процесів та необхідність створення органічного світового політико-економічного простору.

Висновки. Міжнародна політична економія як наукова дисципліна має складне предметне поле, що включає в себе засади ціннісних аспектів світового економічного розвитку в поєднанні із законами життєдіяльності людського суспільства. Це забезпечує МПЕ статус комплексної наукової дисципліни, що поєднує теоретико-фундаментальні та практично-прикладні напрями, зокрема в дослідженні взаємозв'язку міжнародної політики і міжнародної економіки. Особливої актуальності набувають питання впорядкованості діяльності суб'єктів господарювання світової економічної системи, які проявляються за допомогою нормативно-правової бази соціальної справедливості, солідарності, відповідальності та соціального партнерства акторів міжнародних відносин у межах світового політико-економічного простору.

Отже, просторово-часова форма органічної збалансованості світового економічного розвитку висвітлює необхідність пошуку подальших шляхів його еволюції, передбачає дослідження механізмів виникнення порядку з хаосу, з'ясування специфіки їх функціонування у процесі розкриття людських здібностей, задоволення об'єктивних потреб суспільної людини, яка розвивається.

Аналіз сучасного статусу МПЕ та досліджуваних нею проблем приводить до висновку про те, що стратегія створення органічного світового політико-економічного простору набула статусу світогляду людства, вона є ментальним середовищем «світового порядку», у якому поєднуються дослідницькі засади законів світобудови. Водночас це передбачає необхідність концентрації дослідницьких акцентів на проблемі зростання взаємозалежності суб'єктів і об'єктів міжнародної економічної інтеграції, враховуючи інституційну структуру міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Седов, Е. Информационно-энтропийные свойства социальных систем / Е. Седов // *Общественные науки и современность*. – 1993. – № 4. – С. 92-100.
2. Матье, Л. Сбережем землю / Л. Матье; пер. с фр. Т. К. Черемухиной; науч. ред. и предисл. С. А. Евтеева. – М.: Прогресс, 1985. – 173 с.
3. Чистилин, Д. Самоорганизация мировой экономики. Евразийский аспект / Д. Чистилин. – М.: Экономика, 2004. – 240 с.
4. Beck, U. The theory of reflexive modernization : Problematic, hypotheses and research programme / U. Beck, W. Bonss, C. Lau // *Theory, Culture and Society*. – 2003. – Vol. 20, № 2. – P. 1-33.
5. Пестель, Э. За пределами роста / Э. Пестель. – М.: Прогресс, 1988. – 272 с.
6. Гальчинський, А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. Гальчинський // *Економіка України*. – 2012. – № 5. – С. 4-17.
7. Zapf W. Modernization and welfare development: The case of Germany / W. Zapf // *Social Science Information*. – 1979. – Vol. 12, № 2. – P. 219-246.
8. *The Good Society* / [Robert N. Bellah, Richard Madsen, William Sullivan et al.]. – N. Y.: Alfred A. Knopf, Inc., 1991. – 347 p.
9. Савельєв, Ю. Соціологія в пошуках сутності сучасності: систематизація теорій суспільства модерну і модернізації / Ю. Савельєв // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2012. – № 3. – С. 45-67.
10. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. – М.: Academia, 1999. – 640 с.
11. Филатов, В. Научное познание и мир человека / В. Филатов. – М.: Наука, 1989. – 257 с.
12. Кант, И. Критика практического разума / И. Кант. Сочинения : В 6-ти т. – М.: Мысль, 1965. – Т. 4., Ч. 1. – 544 с.
13. Хакен, Г. Основные понятия синергетики / Г. Хакен // *Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов*. Отв. ред. В. И. Аршинов, В. Г. Буданов, В.Э. Войцехович. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 535 с.
14. Голубев, А. Экономика как организм / А. Голубев // *Вопросы экономики*. – 2011. – № 2. – С. 140-151.

УДК 339.924

Далевська Наталія Михайлівна, кандидат економічних наук. Донецький національний технічний університет. **Природа логічних форм та методів міжнародної політичної економії.** Досліджено трансформаційні процеси створення органічного світового політико-економічного простору, визначено напрями подальшого розвитку логічних форм та методів міжнародної політичної економії, які виявляються за допомогою нормативно-правової бази соціальної справедливості та соціального партнерства в межах світового політико-економічного простору.

Ключові слова: міжнародна політична економія, логічні форми та методи міжнародної політичної економії, трансформаційні процеси, світовий політико-економічний простір.

УДК 339.924

Далевская Наталия Михайловна, кандидат экономических наук, Донецкий национальный технический университет. **Природа логических форм и методов международной политической экономии.** Исследованы трансформационные процессы создания органичного мирового политико-экономического пространства, определены направления дальнейшего развития логических форм и методов международной политической экономии, которые проявляются с помощью нормативно-правовой базы социальной справедливости и социального партнерства в пределах мирового политико-экономического пространства.

Ключевые слова: международная политическая экономия, логические формы и методы международной политической экономии, трансформационные процессы, мировое политико-экономическое пространство.

USD 339.924

Dalevskaya Nataliya Mihailovna, PhD, Kandidat of Science in Economics, Donetsk national technical university. Nature of logical forms & methods of the international political economics. The articles investigates transformation processes of creating an organic world political & economic space, it defines the streams of further development for logical forms & methods of the international political economics that appear with help of legal basis of the social fairness and social partnership within the world political & economic space.

Keywords: international political economics, logical forms & methods of international political economics, transformation processes, world political & economic space.